

Planering i u-länder; återblick och framtidsutsikter*

När utvecklingsplaneringen befann sig i sin linda¹ rekommenderade kända ekonomer från liberaler på högerkanten till marxister på vänsterkanten planering som den snabbaste och minst smärtsamma vägen till ekonomisk tillväxt [Rosenstein—Rodan 1943; Baran 1952]. I dag är planering en självklarhet i praktiskt taget alla u-länder. Den statistiska basen för planerna, vår teoretiska kunskap och vår beräkningskapacitet har (med datorns hjälp) ökat oerhört under den tid som ligger däremellan. Input-outputtekniken t ex, som tidigare endast behärskades av ett initierat fåtal, är nu vardagskunskap i departementen och praktiskt taget varje plan innehåller ytterligare förbättringar och ständigt mera förfinad teknik.²

Ändå är det i dag svårt att hitta positiva uttalanden om planering från några andra är dogmatiska kommunister.³ Jämförelser mellan planerad och oplanerad tillväxt syftar oftast till att påvisa marknadsmekanismernas överlägsenhet över planerad resursallokering. Sålunda

ger Hla Myint [1967] utvecklingsplaneringen skulden för Burmas och Indonesiens svaga tillväxt jämfört med Thailand, Malaysia och Filippinerna, som har en relativt långtgående näringsfrihet. På tal om Sveriges framgångsrika utveckling kommenterar Assar Lindbeck [1973, kap. 1] att "denna typ av pluralistisk och innovativ ekonomisk utveckling naturligtvis inte kunde ha ägt rum inom ramen för en centraliserad planering av input-outputtyp eller i ett system med detaljerade direkta regleringar av det slag som varit utmärkande för många u-länder under tiden efter andra världskriget".

Även Derek Healy [1972] drar i sin översikt över erfarenheter av utvecklingsplanering den slutsatsen att "resultatet inte bara har blivit en otillräcklig ökning i den reala konsumtionen per capita utan också en produktionsstruktur som i växande grad hämmar en sådan ökning i framtiden".⁴

* Denna uppsats är en bearbetning för Ekonomisk Debatt av en artikel som ursprungligen publicerades i *Economica*, årg 38, 1971.

¹ Den indiska planeringskommissionens utkast till en femårsplan från juli 1951 är det första exemplet på en total nationell utvecklingsplan för ett u-land.

² Exempel på avancerad ekonometrisk teknik tillämpad på nationell planering hittar man i Japan [Econometric Models 1965]. En utmärkt överblick över förbättringar i den indiska ekonomiska planeringen finns hos Chakravarty — Bhagwati [1969].

³ Ett försiktigt ställningstagande för utvecklingsplanering finns emellertid hos Angus Maddison [1970]. Maddisons metodik har emellertid utsatts för häftig kritik. Se tex Keith Griffins anmälan av Maddisons bok [Griffin 1970].

⁴ För en sansad och synnerligen central studie av utvecklingspolitiken i sju u-länder se också Little m fl [1970].

STANISLAW WELLISZ är professor i nationalekonomi vid Columbiauniversitetet i Förenta staterna, men har just avslutat en period som gästforskare vid Institutet för internationell ekonomi i Stockholm. Hans specialområde är utvecklingsökonomi. Förutom sin vetenskapliga verksamhet har professor Wellisz tjänstgjort som rådgivare åt bl a Världsbanken.

Trots tveksamhet angående utvecklingsplaneringens resultat uppstår inte frågan om *planering eller inte planering* i verkligheten. Krav på planering ställs av regeringens väljare som är ivriga att få veta vart den ekonomiska politiken leder, från givarländer som vill se sitt bistånd väl utnyttjat och inpassat i ett rationellt utvecklingsmönster och från internationella organisationer som vill jämföra medlemsländernas program och resultat.

Aven om det kunde bevisas med säkerhet — och några sådana bevis finns inte — att en ren låt-gåpolitik är det bästa, skulle regeringarna inte ha råd att inta en passiv hållning. De relevanta frågorna är *hur man skall planera* och *vad man skall planera* — var man skall lita till ett befintligt marknadsmaskineri, hur man skall modifiera eller förbättra marknadens funktionssätt och var och hur man skall ersätta den med andra allokeringsmetoder.

Motiven för planering

Trots alla skillnader i bakomliggande förhållanden, i nationella mål och ideologier och i grader av teknisk förfining, följer utvecklingsplaneringen överallt ungefär samma mönster. En typisk utvecklingsplan redovisar övergripande tillväxtmål uttryckta i produktionsnivåer som skall uppnås vid planperiodens slut eller i produktionskapacitet för planperioden inom varje sektor eller produktgrupp. Många planer diskuterar i detalj centrala projekt såsom större offentliga arbeten och industriella satsningar. Totala investeringsbelopp för de olika sektorerna fastställs och i planens finansiella avsnitt analyseras de olika källorna till investeringsmedel — hushålls- och företagssparandet, den offentliga sektorns sparande och nettoinflödet av utländskt kapital. Praktiskt taget alla planer presenterar ett antal mer eller mindre detaljerade materialbalanser jämte försörjnings- och betalningsbalanser. Mindre ofta och mindre exakt behandlar planerna penning- och finanspolitiska åtgärder för att åstadkomma mobilisering av erforderliga interna och externa resurser. Slutligen förekommer en viss diskussion av mera allmänna frågor såsom

sysselsättning, hälsovård, utbildning, urbanisering och olika sociala reformförslag.

En utvecklingsplan är en teknokratisk skapelse vars syfte är att uppnå de mål som politikerna ställt upp. Planens genomförande kräver att individers och intressegruppers preferenser, så som dessa kommer till uttryck på marknaden, undanträngs i större eller mindre grad till förmån för det gemensamma bästa, så som detta kommer till uttryck i planen. Argumenten för att tillämpa planering vilar sålunda på två grundsatser, nämligen att det privata näringslivets resursallokering är ineffektiv i u-länder (eller, för att vara mera exakt, att den är mindre effektiv än planerad allokering) och att det råder bristande överensstämmelse mellan samhällsintresset och privata intressen, så som dessa kommer till uttryck i ett fritt näringsliv.

Kritiken mot de privata företagens effektivitet inriktas på deras oförmåga eller ovilja att satsa på potentiellt lönsamma projekt. Ett av skälen till det påstådda misslyckandet är brister i marknadssignalerna, vilka återspeglar dagens knapphetsförhållanden men inte pekar på framtida möjligheter i u-världens föränderliga miljö [Arrow 1962 och Demsetz 1969].⁵ Det hävdas vidare att även om framtida investeringsalternativ blir kända genom att utvecklingsprognoser offentliggörs och teknisk kunskap sprids så är det troligt att företagarnas tröghet hindrar privat kapital från att flyta till industrin eller i bästa fall leder till koncentration till några få traditionella områden, såsom textilindustrin, till skada för potentiellt mera lönsamma nya verksamhetsområden som kräver ny teknik. När inte investeringarna kanaliseras i enlighet med någon plan blir följden att perioden av strukturell och teknisk efterblivenhet förlängs i onödan. Erfarenheterna från flera länder, däribland Iran och Pakistan, visar hur en

⁵ Arrows huvudpoäng är att marknadsmekanismen allokering av en suboptimal mängd resurser till varor för vilka det inte finns någon marknad för framtida leveranser. Harold Demsetz intar motsatt ståndpunkt och pekar på att frånvaron av sådana marknader antyder att de är alltför dyrbara för att löna sig och marknadens allokering således i själva verket är den riktiga.

kraftfull politik kan påverka investeringarnas inriktning. I Pakistan ledde den sjunkande lönsamheten i kommersiella verksamheter efter Koreakriget och regeringens politik att skydda och stödja industrin till en dramatisk förskjutning av investeringarna från handel till industri. Till en början gick investeringarna mest till textilsektorn, senare ägde en förskjutning rum till den kemiska industrin och andra industrier med mera komplicerad teknik, i stort sett som ett resultat av incitament som skapats inom planeringens ram [Papanek 1967, kap 2—3 och 5]. I början "behövde företagen starka incitament för att komma över både yttre hinder och sin egen motvilja mot större förändringar" (s 39).⁶ Det pakistanska systemet gav sådana incitament genom att uttryckligen garantera höga vinster och ett snabbt resursflöde kom i gång. När väl de första hindren hade forcerats, fortsatte investeringsmedlen att flöda in, trots att vinsterna gick ned [Papanek 1967, s 39].

Oförmågan att investera stora kapitalmängder i en enda satsning påstås vara en annan anledning till att ett fritt näringsliv fungerar illa. I många länder där kapitalmarknaden är dåligt utvecklad, sätter enskildas och familjers vilja att koncentrera sina investeringar en gräns för projektets storlek. Där det föreligger risker för politiska och sociala omvälvningar, kan vidare enskilda vara ovilliga att binda sitt kapital för längre perioder och kan tänkas föredra en lägre men snabbare omkastning. Som en följd av detta kan potentiellt lönsamma branscher (tex petrokemi och stål), där tekniken kräver investeringar i stor skala, få gå med tiggarsstaven, såvida inte dörren står öppen för utländska företag (vilket kanske inte godtas politiskt) eller planerade statliga investeringar kommer till stånd.

Skillnader mellan investeringarnas privata och samhällseliga lönsamhet brukar inbegripas under etiketten externa effekter, varmed menas att ett privat företag inte bär hela kostnaden eller inte skördar hela vinsten av sin verksamhet och att följaktligen den privata investeringsprioriteringen avviker från samhällets prioritering. Från utvecklingsynpunkt är "uppfostningsindustrier" den viktigas-

te följderna av en sådan på denna skillnad. Dessa får bära kostnaderna för inlärning genom utövning, medan vinsterna av inlärningsprocessen tillfaller även andra sektorer i ekonomin: följaktligen kräver samhällseliga intressen att uppfostningsindustrierna får särskilt stöd och skydd.⁷

Slutligen påstås det att marknadens prövning är ofullständig genom att den inte återspeglar viktiga nationella mål och tom kan leda till ett allokeringssmönster som direkt motverkar sådana mål. Enskildas vinststrävanden kan tex leda till en socialt icke önskvärd personell och regional fördelning av tillväxtens vinster. De kan också vara skadliga för samhällets stabilitet eller för landets yttre säkerhet.

Planeringens avigsidor

Försvaret för det fria näringslivets allokering vilar inte så mycket på en vederläggning av argumenten mot marknadsmekanismen (ehuru åsikterna om deras värde varierar) som på en kritisk analys av existerande metoder för planering och planernas genomförande. Argumenten för planeringen vilar på antagandet att planeringskalkylerna är överlägsna marknadens imperfekta kalkyler. Men en plan är, för att citera W. Arthur Lewis [1966] "i grunden en rad gissningar om framtiden, eftersom fastställande av prioriteter kräver osäkra uppskattningar av troliga resultat, intäkter och kostnader" (s 25). Problemet är huruvida planernas gissningar är överlägsna marknadens gissningar och framför allt, huruvida planeringen, så som den för närvarande bedrivs, klarar av marknadshushållningens funktion att främja effektivitet och bestraffa misstag.

Den typiska utvecklingsplanen bygger på en total vision av den önskade framtida strukturen — oftast utformad efter mönster från en mera utvecklad ekonomi — vari inbegrips av politikerna omhuldade skrytprojekt såsom stålverk och

⁶ Papanek talar här om förskjutningarna från handel till industri, men samma argument gäller för en förskjutning från traditionella industrisektorer till nya.

⁷ För en genomgång av argumenten för uppfostningsindustrier se Grubel [1966], s 325—44.

stora dammanläggningar. Vid bestämningen av proportionerna mellan sektorerna läggs främsta vikten vid själva konsistensprövningen, dvs man eftersträvar en balans mellan produktion och behov av insatsvaror. För ändamålet används input-outputteknik eller andra mindre formaliserade avstämningsmetoder.

Fördelen med sådan konsistens är att man undviker flaskhalsar och överskott, som kan medföra slöseri med resurser och avstannande tillväxt. Man kan emellertid ifrågasätta värdet av konsistens. Även i en sluten ekonomi finns det många möjligheter till substitution — som mellan tegel, cement och stål i byggverksamheten, mellan kol, olja och vattenkraft för kraftförsörjningen, mellan vägar och järnvägar på transportområdet och så vidare. I en öppen ekonomi ökar utrikeshandeln möjligheterna till substitution och förutsatt att den inhemska kostnadsnivån inte avviker alltför kraftigt från den internationella utgör den en billig metod att kompensera för bristande inhemsk balans. Sålunda är konsistens av avgörande betydelse endast när man planerar för produktion av varor och tjänster som inte går i utrikeshandel och som saknar nära substitut, dvs för vissa typer av samhällelig infrastruktur t ex i transportsektorn.

Resursanvändningens *effektivitet* är av mycket större betydelse än dess *konsistens*. Men informationskostnader och beräkningssvårigheter förvandlar planernas effektivitetskalkyler till mer eller mindre välinformerade gissningar. Endast ett omfattande försök till en formell optimering för många sektorer har hittills genomförts, nämligen i Ungern. Även denna optimeringsövning (den är ännu inte omsatt i praktiken) var emellertid starkt begränsad till sin uppläggning: ekonomin delades upp i 491 sektorer, vilket innebar en hög aggregeringsnivå. Endast tre slag av teknik beaktades för varje sektor och alla samband antogs vara linjära. Den officiella planen, härledd ur traditionella oformaliserade metoder fick utgöra grunden och hela syftet med övningen var att utröna huruvida några av planens mål kunde uppnås till mer än 100 procent med en formell optimering och att beräkna al-

ternativkostnaderna för de olika målen [Kornai 1969]. Det ungerska försöket är otvivelaktigt ett viktigt steg i forskningen om möjligheterna att tillämpa formell teknik i planeringen, men som praktiskt instrument — i synnerhet i länder som har möjlighet att lita till marknadsmekanismerna — lämnar det mycket övrigt att önska.

Erfarenheter i några länder

Där planeringen utsätts för marknadens prövning visar det sig ofta att planernas proportioner för de olika sektorerna är felaktiga. I Frankrike, där de medellånga planernas görs upp i nära samarbete med representanter för de olika industrisektorerna och där dessa följaktligen troligtvis inte avviker särskilt mycket från industrins prognoser har "(planerings)kommisariatet då och då ansett att tillverkningen av bilar, tvättmedel, elektricitet och liknande varit för hög och dessa farhågor har ofta vederlagts" [Kindleberger 1969, s 82]. På andra områden har kommisariatet rekommenderat en oförsvarlig överexpansion.

I u-länder, där planeringen sker på större avstånd från den produktiva verksamheten och där planerna strävar efter radikala strukturförändringar, tenderar felen att bli allvarligare och få farligare konsekvenser. Indien antog t ex i sin andra och tredje femårsplan en storställd strategi för tung industrialisering, vilket ledde till en för tidig expansion av anläggningar för produktion av kapitalvaror och till enorma ekonomiska förluster. Strategin utgjorde en sammanblandning av själva tidsföljden i förädlingsprocessen och optimal tidsanpassning av investeringar.⁸ Det är sant att man behöver maskiner för att producera konsumtionsvaror, att man för att tillverka maskiner behöver utrustning för kapitalvaruproduktion och att man slutligen behöver stål för detta, men det är ändå inte säkert att "stål — utrustning för kapitalvaruproduktion — utrustning för konsumtionsvaruproduktion" är den optimala ordningen för uppbyggnad av

⁸ Denna strategi var kraftigt påverkad av P. C. Mahalanobis teorier [Mahalanobis 1955]. För en kritik av detta synsätt se Chakravarti — Bhagwati [1966], s 5—10

industrierna.

Resultatet av den indiska strategin blev att den indiska konsumtionsvarusektorn kom att bli kraftigt beroende av importerade maskiner och att de exportinriktade industrierna stagnerade, medan sektorn för tung utrustning inte fick någon marknad. Heavy Electrical Ltd i Bhopal ackumulerade tex på sex års verksamhet en förlust på 330 miljoner rupier på en ursprunglig investering om 62 miljoner rupier. Detta företag, som ingalunda är något unikt exempel i sitt slag, väntades göra en ytterligare förlust på 210 miljoner rupier vid slutet av 1971 [Economic and Political Weekly 1968, s 820].

Algeriet är kanske ett ännu mera slående exempel än Indien och Pakistan. Efter att ha frigjort sig från utländskt politiskt beroende och blivit herre över sina egna stora naturtillgångar har Algeriet satt i gång ett ytterst välbehövligt utvecklingsprogram. Men i stället för att låta sig ledas av lönsamhetskalkyler har den algeriska planeringen, liksom den indiska, strävat efter att bygga upp en fullständig industristruktur från tung basindustri och uppåt — en strategi som är ännu olämpligare i ett litet land som har nära till den europeiska marknaden och dess leverantörer. De algeriska planeringsprinciperna är följande:

- 1) att basera industrin på inhemska råvaror och förädla dem närhelst det är möjligt i stället för att exportera dem,
- 2) att bygga upp industrier i kedjor för att undvika import eller export av halvfabrikat, 3) att alltid använda den senaste tekniken. Det fullständiga resultatet av dagens investeringar — omkring 40 procent av bruttonationalprodukten investeras och lejonparten går till den tunga industrin — kommer inte att bli synligt förrän vid slutet av detta årtionde. Det är emellertid redan uppenbart (se tex driftsresultaten för Algeriets nya stålverk i Annaba) att de uppoffringar som krävs av befolkningen är enorma och att de framtida vinsterna är tvivelaktiga. Algeriet försöker uppnå ekonomiskt oberoende genom planering, men verkligt ekonomiskt oberoende ligger i styrka och inte i frånvaron av ekonomiska förbindelser med andra länder. Det som planeringen ger Algeriet är inte

styrka utan självförsörjning (autarki).

Den förhärskande metoden för genomförande av sektorplanerna bygger på kanalisering av privata investeringar både genom incitament och regleringar och på direkta statliga investeringar. Verkställighetsstadiet i planeringen är det som mest inbjuder till kritik. Planerna har en komparativ fördel när det gäller att insamla och behandla aggregerad information, men den komparativa fördelen när det gäller att förbereda enskilda projekt ligger hos företagsledarna, vare sig dessa verkar i privata eller offentliga företag. De tjänstemän som har till uppgift att verkställa planen skall se till att de enskilda projekten får både den totala omfattning och den fördelning som planen förutskickat. Licenser för privata kapitalplaceringar bestämmer investeringsmaximum per sektor och sätter samtidigt gränsen för den inhemska konkurrensen: om kapaciteten bedöms vara tillräcklig, beviljas inga ytterligare licenser. Incitament att investera upp till licensgränserna skapas genom importreglering, tullar och andra hinder för den yttre konkurrensen.⁹ Inte så sällan används preferensarrangemang för krediter och kapitalimport, skattenedsättning och andra incitament för projekt som har hög prioritet i planen.

De negativa effekterna av investeringsbegränsningar i traditionella sektorer är svårare att dokumentera, men de är inte mindre allvarliga. Det kan visserligen vara sant att den existerande kapaciteten i en traditionell sektor är tillräcklig för att tillfredsställa efterfrågan, men därav följer inte att avkastningen på bättre utrustning måste vara låg. Att hävda att nya investeringar kommer att sänka lönsamheten i befintliga anläggningar eller få dem att gå omkull är att blanda i hop hänsyn till privatekonomisk lönsamhet, som kräver att etablerade intressen skyddas, med samhällelig lönsamhet, som betraktar redan nedlagda kostnader som irrelevanta. Systemet med planprioriteter hämmar konkurrensen, vilken i ett fritt närings-

⁹ För en bred och grundlig analys av effekterna på den indiska ekonomin av systemet med licensgivning, se Bhagwati—Desai, [1970].

liv är en sporre för effektiviteten. Konkurrenten begränsas och eftersom staten har ett egenintresse av att planen genomförs ger den villigt stöd åt företaget som befinner sig i svårigheter: staten och privata företag går samman om att införa regleringar och hålla vinsterna uppe.

Tendensen att uppamma och konservera ineffektivitet är ännu större där statliga projekt står på spel. Icke-ekonomiska faktorer spelar en särskilt viktig roll vid statens val av projekt. Om förluster skulle uppstå, är de lätta att dölja, medan en konkurs är ett öppet erkänt misslyckande. När misstag skett tenderar följaktligen dessa att permanentas genom att goda pengar kastas efter dåliga. Offentliga företag är dessutom särskilt känsliga för påtryckningar utifrån, vilket leder till att man anställer för mycket personal, till oförmåga att avskeda överflödiga eller inkompetent personal och till att man står svag mot fackföreningarna. Det finns en grundläggande motsättning mellan principerna för sund företagsledning, som kräver en ständig anpassning till förändrade omständigheter och en kreativ improvisation och principerna för sund förvaltning under offentligt ansvar, som kräver att man strikt håller sig till de fastställda rutinerna. För en statlig tjänsteman lönar sig inte improvisation: i bästa fall blir resultatet inte bättre än om han följt rutinen, i värsta fall kan han bli avskedad för tjänstefel. Skötseln av ett statligt företag lockar inte till effektivitet — om det blir förluster kommer de att betalas av staten — och det finns starka skäl till att undvika risktagande och att hålla sig till väletablerade rutiner. Det finns utan tvivel en del statliga företag som besegrat alla hinder och drivs synnerligen effektivt; deras personal förtjänar högsta beröm. Men deras existens får inte göra oss blinda för den ineffektivitet som ligger inbyggd i direkt statligt ägande och företagsledning.

Industrialiseringsivern

Ett urskiljningslöst främjande av industriföretag lägger en enorm ehuru dold börda på ekonomin. En studie av industrialisering i Turkiet ledde Anne O.

Kreuger [1966, s 480] till slutsatsen att "en värdemässigt dubbelt så stor produktion skulle kunna fås ut av samma investeringar under frihandel till jämviktsväxelkurs" än vad som erhöles med utrikeshandelslicenser och -regleringar. Studier av den pakistanska ekonomin ger en liknande bild. Enligt Lewis och Guisinger [1968, tabell 4 s 1188] skulle 12 av Pakistans 32 industrisektorer vara konkurrenskraftiga till världsmarknadspriser om rupiens växelkurs sattes till 10 rupier per dollar eller lägre (dvs vid jämviktsväxelkursen) och ytterligare 12 skulle vara konkurrenskraftiga vid en växelkurs på 10 till 20 rupier. Om vi antar att 50 procent av kostnadsskillnaderna kan försvaras med argument som bygger på "inlärning genom utövning" och behov av "uppfostningsskydd" (vilket förvisso är en generös marginal för externa effekter) skulle dessa sektorer ändå kunna betraktas som ekonomiskt försvarbara. Inget sådant försvar finns för de återstående 8 sektorerna: elektriska apparater skulle vara konkurrenskraftiga endast om rupien devalverades till 63 rupier per dollar och silke till en växelkurs av 1 000 rupier per dollar. Tre sektorer, socker, ätliga oljor och motorfordon skulle inte kunna överleva utländsk konkurrens till någon växelkurs över huvud taget, eftersom värdet av deras inhemska insatsvaror (vilka går att exportera) överstiger den totala produktionens värde räknat i världsmarknadspriser.¹⁰

De industrier som skapats och upprätthålls med hjälp av planeringsinstrumentet växer som parasiter och deras tillväxt blir till slut självförgörande. Ty denna tillväxt sker på bekostnad av andra företag, vilka berövas produktionsfaktorer som de kunde ha utnyttjat på ett mera produktivt sätt och på bekostnad av avnämarna som måste betala högre priser eller köpa produkter av undermålig kvalitet. I inledningsskedet blir troligen parasitföretagens vinster höga och investeringstillfällena många. Para-

¹⁰ De exakta siffrorna kan ifrågasättas med tanke på svårigheterna med såväl primärdata som beräkningsmetoder. Bland andra studier av förädlingsvärdet i den pakistanska industrin märks särskilt de undersökningar som utförts av N. Islam [1968]. Se också Soligo—Stern [1966].

sitsektorerna ger intryck av att vara ekonomins ledande sektorer. Eftersom industrialiseringen till en början huvudsakligen utgörs av tillverkningens slutstadier bärs kostnaderna främst direkt av dem som använder den slutliga produkten. När industrialiseringen sprider sig till tidigare produktionsstadier växer ineffektiviteten kumulativt och kostnaderna i tillverkningens senare stadier ökar.

När möjligheterna till importsubstitution har uttömts, lägger den inhemska efterfrågan en hämsko på den inhemska prisnivåns uppgång i förhållande till internationella priser. Både de nya industrierna och de som är beroende av insatsvaror från planuppfödda ineffektiva sektorer blir avskurna från utländska marknader och deras lönsamhet och tillväxttakt går ned. Denna situation tycks ha uppstått i Argentina [Felix 1968] och håller på att uppstå i ett flertal u-länder.

Planeringens misslyckande i de fall där sektorallokering ersätter marknadsmekanismen kan föras tillbaka på två principiella faktorer. Den första faktorn är bristen på informationsunderlag för beslutsfattandet. Marknadsmekanismen "genererar uppenbarligen utan kostnad ... priser... dvs en grundläggande information som nästan alltid behövs och mycket ofta är tillräcklig" för rationellt beslutfattande [Bessière 1969]¹¹ När man inte tar hänsyn till de marknadsgenererade knapphetsindikatorerna måste man skapa alternativa knapphetsindikatorer, en dyrbar och svår uppgift som planerarna även under de bästa omständigheter klarar mycket ofullkomligt. Eftersom planering av nödvändighet sker på en mycket aggregerad nivå, förbiser planerarna den detaljerade information — både extern och intern — som utgör grunden för företagets löpande beslutsfattande och som ofta skapar skillnaden mellan produktiv och slösaktig resursanvändning.

Den andra faktorn är att de effektivitetsbefrämjande incitamenten avrubbas och att den mekanism som automatiskt rättar till misstagen avskaffas. Även om det vore sant att planerare gör färre misstag än företagare som arbetar på en marknad skulle den planerade produktions resultat på längre sikt bli sämre

än marknadens därför att marknaden eliminerar felen medan planering ackumulerar dem.

Det är ett vanligt misstag att tro att ett uppfyllande av planens målsättningar är ett kriterium på framgång, jämförbart med eller till och med överlägset marknadshushållningens kriterium, dvs förädlingsvärdet. Ett fullständigt exakt fullföljande av en plan kan antingen betyda att planerarna är goda prognosmakare eller att de är i stånd att genomdriva planen. Om det senare är fallet, är detta ingen garanti — som de ovan citerade exemplen visade — för att landet inte skulle ha varit i ett bättre läge om avvikelserna från planen varit större. Ett resultat som överstiger de mål som planen ställt upp kan peka på antingen att ekonomin stimulerats av planen eller att planen varit för blygsam. Ett resultat som understiger planens målsättningar kan tolkas antingen som att planeringen har varit en sporre för ekonomin eller som att planen varit överambitiös. Alltså kan varje resultat ses i positivt eller negativt ljus: fullföljande av planer är god propaganda, men som mått på resultat saknar det mening.

Riktlinjer för en effektiv planering

Planerare i u-länder koncentrerar sig på uppgifter som kan genomföras effektivare med hjälp av marknadsmekanismen och får ingen tid över för beslutsområden som kräver koordinerat samhälleligt beslutsfattande — dvs för *uppgifter som kräver planering*. De flesta av

¹¹ Bessière talar här om marknader med atomistisk konkurrens. Men argumentet gäller också oligopolistisk prissättning eftersom (så som Harberger visat) snedvridningarna på sådana marknader tenderar att bli relativt små. Harberger beräknade sålunda att om Förenta staternas resurser under perioden 1924—28 hade allokaterats enligt den perfekta konkurrensens princip, så skulle den aggregerade välfärden för konsumenten ha ökat med en promille. Samme författare beräknade att monopolelementen på kapital- och arbetskraftssidan i Chile under 50-talet svarade för en välfärdsförlust på 10 procent. De chilenska siffrorna kan betraktas som typiska för storleksordningen i u-länder [Harberger 1954, Harberger u.å].

länderna i tredje världen har ärvt en anakronistisk institutionell struktur som ett resultat av att ett kolonialt regelsystem lagts ovanpå ett förindustriellt samhälles regler. En sådan struktur är illa anpassad till modern ekonomisk verksamhet. Framför allt infördes den en gång i syfte att reglera snarare än att främja ekonomisk aktivitet.¹²

Alltför ofta har sedan de nya oberoende staternas regimer nöjt sig med att lägga till nya lagar och förordningar och inte undanröjt de gamla reglerna. Det är emellertid ytterst angeläget att utforma institutionella planer som skapar en adekvat ram för utvecklingen. Eftersom förhållanden varierar så kraftigt, skulle det vara förmätet att dra upp några riktlinjer för en sådan institutionell plan. Det är emellertid klart att eftersom utveckling är målet så bör de hinder som står i vägen för förnyelse och företagsamhet undanröjas närhelst det är möjligt. Varje samhälle har sin potential av ekonomiska pionjärer och utvecklingen främjas bäst om dessa pionjärer är fria att ta initiativ.

En annan allmän regel för en institutionell plans utformning är att diskretionära regleringar bör undvikas. Modern ekonomisk utveckling karaktäriseras av att ekonomiska relationer skiljs från interpersonella relationer — en skilsmässa som i hög grad främjar ekonomisk effektivitet. Denna separation mellan relationssfärerna blir ännu viktigare i u-länderna där banden mellan människorna ofta är helt dominerande. Det som ofta kritiseras som "korrupktion" i u-världen är en spilleffekt av personliga lojaliteter över till den ekonomiska eller politiska sfären. Det enklaste sättet att undvika "korrupktion" är att sätta upp regler som är automatiska och opartiska.

Inom en brett definierad institutionell plan finns det utrymme och behov av löpande planering och då uppenbarligen främst för koordinering och rationalisering av statens ekonomiska aktivitet. Ingen modern regering för en låt-gå-politik. Alltför ofta utformas emellertid myndigheters politik från fall till fall utan tillbörlig hänsyn till prioriteter och eventuella målkonflikter. Planering stimulerar myndigheterna att tänka i alter-

nativkostnader och att undersöka både de direkta och indirekta effekterna av sin politik. Den ställer krav på effektiv användning av de ekonomiskt politiska instrumenten, en fråga som inte uppstår vid normalt administrativt beslutsfattande, och leder till en konkretisering av politikernas preferenser.

Det är en fiktion — som accepteras som realitet av en del ekonomer — att politiker har preferenser som är kända *a priori*. I själva verket uppstår preferenserna gradvis allt eftersom planeringsprocessen avslöjar vad de olika alternativen kostar. Den inlärningsprocess som ligger inbyggd i planeringen och i dialogen mellan politiker och tekniker kan ha större betydelse än själva planen som utgör sista stadiet i denna process. Av samma skäl är det troligt att planering med successiva approximeringar är av större nytta för politikerna, även om det är mindre elegant än användning av en enda formell modell.

"Användningen av formaliserade modeller förutsätter att alla problem som skall lösas är klart och explicit definierade innan planeringen börjar. I själva verket är planförberedelsen en process som gradvis utforskar problemens art.

... Under loppet av dialogen (mellan planeringsteknikerna och politikerna) ökar informationsvolymen i de förberedande tekniska undersökningarna... de restriktioner som måste beaktas framstår under hand och en löpande politisk dialog ger politikerna och samhället tillfälle att 'avslöja' sina preferenser allt eftersom problemens och restriktionernas art blir klarare" [Études et Conjonctures 1966, s 23].¹³

Behovet av att planera för samordning av den statliga politiken framgår klart när vi ser på en traditionell statsbudgets utformning.

"I de flesta länder uppfattas budgetering som en huvudsakligen finansiell fråga. Den finansiella redovisningen är vanligen den dominerande aspekten och

¹² I många fall gällde särskilda regler för moderna enklaver som grundats av kolonisationsörerna eller av företag från moderlandet.

¹³ Kornai [1969] uttrycker ungefär samma åsikt i sin diskussion av den ungerska "vertikala" planeringen med dess många aggregeringsnivåer.

detta genomsyrar hela budgetprocessen. Tyngdpunkten läggs huvudsakligen på att inte överskrida de finansiella ramar- na. Vidare möjliggör inte utgifternas klassificering efter departement och myndighet någon identifiering av program eller projekt och klassificeringen är dessutom inte relaterad till kostna- derna för de insatta resurserna eller till de uppnådda resultaten. Med andra ord, budgeteringssystemet ger inte in- formation om vad en regering faktiskt gör och vad den får ut av de pengar som används" [A Manual 1965, s 1].

Programbudgetering som bygger på "en budgetklassificering där funktioner, program och delprogram fastställs för varje myndighet och dessa relateras till meningsfulla data" [A Manual 1965, s 3] är det första steget mot en uppskattning av statliga utgifters funktion och effekti- vitet. Utformningen av en budgetplan för flera perioder i likhet med det pionjär- arbete som utförts i Norge¹⁴ och skapa kontinuitet i programmen är ytterligare ett steg. Sådana formella medel utgör inte i sig själva någon planering, men de är en hjälp för tjänstemän att formu- lera sina program i ekonomiskt me- ningsfulla termer och främja rationella val på ett område där marknaden inte ger några automatiska signaler.

Fördelningpolitiken

En av u-ländernas främsta angelägen- heter är att skapa en rättvis fördelning av vinsterna av den ekonomiska till- växten. De traditionella metoderna — direkt omfördelning via skatter och bidrag — är ineffektiva när de rika är få och de fattiga många, och kostnaden för omfördelningen (även om denna är administrativt genomförbar, vilket den ofta inte är) kan vara hög uttryckt i uppbromsning av tillväxten.¹⁵ Ett alter- nativ att skapa social jämlikhet är att genom planerat utbud av kollektiva var- or och tjänster öka produktiviteten och massornas levnadsstandard, vilket i det långa loppet är en effektivare väg.

En demokratisering av möjligheterna till utbildning bidrar till den sociala om- vandlingen från ett samhälle som styrs av en traditionell elit till ett där social ställning hänger närmare samman med

den enskildes ansträngningar och me- riter. Dessutom råkar det vara så att en ökning av den relativa tillgången på högt utbildade troligen leder till minskad lönespridning. I varje samhälle är emellertid antalet ledande poster be- gränsat och överproduktion av högt utbildade är en välbekant företeelse. Massreformer kräver massutbildning av ett slag som ökar effektiviteten överallt. Färska undersökningar visar en mycket stark korrelation mellan grundskoleut- bildning och ekonomisk tillväxttakt vid given investeringstakt [Parvin 1969]. Tekniska framsteg är den faktor som främst bidrar till ekonomisk tillväxt. Ju högre utbildningsnivå, desto lättare och snabbare går anpassningen till den nya tekniken. Eftersom grundskoleut- bildning underlättar yrkesutbildning, fungerar en utbildad arbetsstyrka som en magnet på en modern utbildningsin- tensiv industri.¹⁶

En ny teknik behövs också för att förbättra den allmänna välfärden i u- länderna. Den moderna industrisektorn använder en teknik som är avsedd för höglöneekonomier och sysselsätter rela- tivt få arbetare. Industrierbetare i u- länder utgör, trots sina låga löner, en ekonomisk elit jämfört med massorna av småjordbrukare, jordlösa lantarbetare, småhandlare och tillfällighetsarbetare. Modern teknik som utvecklats i ut- vecklade länder och är inriktad på mass- produktion med arbetsbesparande me- toder är inte något svar på problemet att dra in massorna i u-länderna i ett mo- dernt produktionsliv.

Vad man kan uppnå genom tillämpad

¹⁴ För en kort redogörelse för metodik och syfte med den norska flerperiodiga budget- planeringen se *Om utbygging av den økono- miske planlegging*, [1963].

¹⁵ Huvuddelen av det privata sparandet i blandekonomier med ett fritt näringsliv kommer från vinster och inte från löner. Se t ex Houthakker [1965]. Omfördelningen från kapitalägare till löntagare skulle mins- ka sparandet och få en negativ effekt på investeringarna. I den mån hög avkast- ning skapar motivation för företagare kan en starkt progressiv beskattning också av- skräcka från potentiella satsningar.

¹⁶ För en statistisk undersökning av utbild- ningsintensiteten i olika branscher, se Kee- sing [1968] och samme forfattarens forsk- nings-PM från Stanford University Re- search Center in Economic Growth.

forskning och genom att ställa bättre produktionsmedel till de mångas förfogande har den gröna revolutionen visat. När väl det nya vetet och dess odlingsteknik hade utvecklats, dess framgångar demonstrerats och odlarna fått tillgång till de nödvändiga insatsvarorna, accepterades den nya tekniken i en takt som överträffade de flesta förväntningar. I Punjab i Indien, t ex, där de första försöken med det mexikanska dvärgvetet utfördes 1963—64, besåddes 1968—69 mer än 85 procent av de bevattnade arealerna med de nya sädeslagen. När en revolutionerande ny teknik accepteras i så hög grad, vederläggs föreställningen att folkets breda lager är traditionsbundna och inte mottagliga för nya möjligheter. Vad som brukar fattas är möjligheterna, inte viljan, att utnyttja dem. Problemen att tillämpa vårt vetenskapliga kunnande på jordbruk och arbetsintensiv produktion i liten skala och på handel och bostäder och liksom problemet att föra ut den nya tekniken till folket kräver planering i dess högsta potens. Dessutom krävs internationellt samarbete, ty teknologin är en kollektiv vara, som inte känner några nationella gränser.

Regionalpolitiken

Ett annat av u-ländernas stora bekymmer är hur de skall skapa ett tillfredsställande geografiskt tillväxtmönster, undvika överbefolkning i vissa områden och avfolkning i andra. Utan planering får man normalt alltför kraftig koncentration i vissa områden; en utveckling som ofta oavsiktligt gynnas av myndigheterna. Näringslivet dras till större städer som erbjuder god bostadsmiljö för dess företagsledare och tekniska personal, där det finns gott om arbetskraft och där samhällets infrastruktur är adekvat. I länder där goda kontakter med regeringen är avgörande för företagets framgång har huvudstaden en särskild dragningskraft. Den ökade aktiviteten drar till sig arbetskraft och föranleder vanligen regeringen att ytterligare förbättra denna infrastruktur. Det händer ofta — som i Karachi under 60-talet — att myndigheterna beklagar koncentrationen men ingenting

gör för att skapa livskraftiga lokaliseringalternativ för näringslivet.

Decentralisering genom tvång, antingen den sker genom att nya företag förbjuds i det överbefolkade området eller genom särskilda lokaliseringstillstånd eller genom att nya statsunderstödda företag utlokaliseras, lägger under sådana omständigheter ofta mycket stora kostnader på ekonomin eller också blir den ineffektiv. En statlig indisk undersökningskommission fann t ex att i avsaknad av regional planering så hade "licensförfarandet, som det fungerat under de senaste tio åren, inte varit effektivt annat än i mycket begränsad omfattning när det gällde att uppnå den regionala spridning som var dess målsättning" [Report 1969, s 114]. Ungefär samma sak kan sägas om Pakistan. En regionalpolitik som bygger på en analys av valda tillväxtcentra med den nödvändiga infrastrukturen, i kombination med en decentralisering av de statliga kontrollfunktionerna, undanröjer behovet av särskilda lokaliseringstillstånd, eftersom företagen dras till de mest fördelaktiga orterna [Richardson 1969, kap 14—15].

Samhällsplan behövs

Varje u-land har program för olika delar av den sociala infrastrukturen, hälso- och sjukvård, utbildning och annan social service. Vad som fattas överallt är en integrerad plan för den sociala miljö i vilken tillväxten skall äga rum; en plan som ställer samman den troliga utvecklingstakten med program för urbanisering och regionala basinvesteringar för utbyggnad av kommunikationsväsendet, för kulturell utveckling i städer och på landsbygd, för hälso- och sjukvård och utbildning. Vad som behövs är inte en enstaka plan som fastlägger sina mål på ett mer eller mindre godtyckligt sätt med hjälp av en enda uppsättning medel, utan en djupgående undersökning av olika ekonomiskt politiska alternativ och deras troliga konsekvenser: endast en sådan undersökning kan få fram de möjliga alternativen och möjliggöra ett rationellt val av handlingsprogram.

Utformningen av en samhällsplan är ett långvarigt och mödosamt projekt — i synnerhet som vår kunskap om alloke-

ring av produktionsfaktorer till framställning av nyttigheter utanför marknaden befinner sig på nybörjarstadiet. Det är t ex känt att en samhällsekonomisk investeringskalkyl för motorvägsbyggen troligen ger felaktiga resultat, men vi klarar inte att utforma någon praktiskt användbar metod för att tillämpa den teoretiskt riktiga prövningen [Friedlander 1965, kap 2]. Vikten av att utbildningsresurserna används på bästa sätt för att fylla utbildningsbehoven är allmänt erkänt, men metoderna att bestämma utbildningsbehovet (för att inte tala om prognoser över framtida behov) har inte kommit förbi experimentstadiet [Bowles 1969]. Samma sak gäller utvecklingen av moderna undervisningsmetoder för u-länder.¹⁷ Även på andra områden där samhället investerar, t ex i stadsplaneringen, famlar vi på samma sätt. Där de grundläggande samhälleliga besluten fattas *ad hoc*, är det troligt att även en plan som inte gör anspråk på att vara optimal, medför stora förbättringar.

Generell styrning av den privata sektorn

Det är emellertid uppenbart att regeringarna i de flesta u-länder inte vill nöja sig med att planera enbart den offentliga sektorn och att de skulle vilja ha ett mera direkt inflytande över investeringarnas volym och mönster. Även detta kan uppnås genom rationell planering som skulle undvika de nuvarande metodernas fallgropar.

Många u-länders regeringar bidrar redan i väsentlig grad till tillväxten genom sk resursmobilisering. Med Pearsonrapportens ord beror den höga investeringstakt som många u-länder uppnått under 60-talet "delvis på den växande förmågan att skaffa sig intäkter . . . Under åren 1960—65 tog åtminstone sjutton u-länder in mer än 20 procent av sin nationalinkomst i skatteintäkter, ytterligare tjugo länder låg på mellan 15 och 20 procent och tjugonio länder på mellan 10 och 15 procent. En regerings förmåga att beskatta är viktig därför att . . . den skapar medel för investering eller för ökat utbud av offentliga tjänster" [Partners in Development 1969, s

30—31].

Det är också möjligt att påverka det privata investeringsmönstret genom planering utan att direkt lägga sig i enskilda projekt. Planeringsprocessen i sig själv påverkar den privata resursallokeringen genom att den ger den information som inte marknaden ger, t ex aggregerad information om den troliga tillväxttakten för hela ekonomin, den troliga löneutvecklingen, kostnader för kapital, tillgången på valuta, skattesatser osv. Prognoser för flera sektorer ger också nyttig information för den privata industrin, i synnerhet för företag som säljer en stor del av sin produktion för användning i den inhemska industrin och som därför direkt kan koppla ihop den troliga totala ökningen i konsumenternas efterfrågan med efterfrågan på den egna produkten. I den mån planen utgör en riktig uppskattning av den makroekonomiska utvecklingstendensen och av tillväxten i de olika sektorerna och är en riktig beräkning av det funktionella sambandet mellan den ekonomiska politikens tillämpning och den privata sektorns reaktion, hjälper den privata beslutsfattare att göra en bedömning av olika investeringsalternativ. Planen tenderar därigenom att bli självuppfyllande.

Problemet med den privata sektorns ovilja eller oförmåga att utnyttja investeringstillfällen kvarstår, liksom problemet med skillnaden mellan privata och samhälleliga intressen. En lösning ligger i att tillämpa direkta men generella ekonomiskt politiska åtgärder. Alla industrier vars verksamhet anses ha en gynnsam effekt på arbetskraftens kvalitet (inlärning genom utövning) skulle t ex kunna få en subvention som i storlek motsvarade värdet av utbildningen. På samma sätt skulle marknadens signaler kunna modifieras så att man uppnår den önskade produktionsnivån för militärt viktiga varor eller en önskad sysselsättningsstruktur.

Användningen av en optimal kombination av instrument på ett systematiskt och generellt sätt leder till att resurser kanaliseras i avsedd riktning till lägsta

¹⁷ De prövningar och bekymmer som drabbar ett massutbildningsprogram beskrivs uppriktigt och insiktsfullt av Curle [1966].

ekonomiska kostnad och hjälper planerarna att undvika de misstag och felsteg som ligger inbyggda i metoden med direkta ingrepp från fall till fall [Bhagwati-Srinivasan 1969]. Viktigast av allt är att denna metod med modifiering av marknadssignalerna bevarar den effektivitetsprövning marknadshushållning medför och tillåter en uppskattning av kostnaderna för att uppnå olika samhälleliga mål.

~ Detta synsätt utesluter inte att en regering ägnar sig åt direkt företagsamhet. En del länder, såsom Iran, föredrar privat företagsamhet och tillämpar principen att "regeringen bör avstå från att investera i industrier där den privata sektorn har intressen" [4th National Development Plan 1968, del 2, s 127]. Andra, såsom Indien och Egypten, för en politik som i varierande grad gynnar offentliga företag framför privata. Målsättningarna för dessa offentliga investeringar bör emellertid då återspeglas i modifikationer av marknadssignalerna i form av *generella* subventioner eller avgifter, så att varje statligt företag sedan i effektivitetens intresse, kan drivas utan direkt statlig styrning. I detta hänseende har det jugoslaviska experimentet med marknadssocialism särskilt intresse för u-länderna.

Givarländerna och planeringen

Det system för utvecklingsplanering som nu är förhärskande i tredje världen uppstod som en reaktion mot kolonialism och kapitalistisk "nykolonialism". Möjligheterna att med denna metod "komma i kapp" och att uppnå ekonomiskt oberoende föreföll ha demonstrerats av Sovjetunionen. Paradoxalt nog kom detta system inte bara att accepteras med lätthet utan t o m att stödjas av de större kapitalistiska staterna. Givarländerna finner det lättare att stödja omfattande, minutiöst planerade projekt, som kräver en komplicerad utrustning (som, föga förvånande, ofta produceras av företag i givarländerna) än att ge obundet bistånd, som kanske skulle slösas bort (dvs användas på ett icke klart fastställt sätt) av mottagarna.

Internationella organ, såsom Världsbanken, betraktar det också som be-

kvämt att ha noggranna planer fulla av siffror. Det spelar egentligen inte någon roll huruvida sådana siffror är realistiska eller inte och huruvida de detaljerade planerna främjar ett nationellt syfte eller ej, så länge som de utgör ett "konkret" underlag för långivningen. Utvecklingsplanerna som till synes utformats för att skapa "ekonomisk frihet" för u-länderna betraktas således numera som *bekväma kontrollredskap för givarländerna*.

Bland större givarländer är Sverige ett av de få, vars biståndspolitik är relativt fri från de begränsningar som politiska hänsyn och nationella ekonomiska faktorer ställer upp. Denna frihet ger Sverige möjlighet att ge bistånd på ett effektivare sätt än genom att stödja i planerna utvalda projekt. Sverige har kanske mer än något annat land experimenterat med åtgärder för att organisera och förbättra arbetsmarknadens funktion genom allmän utbildning, regionalpolitik och många olika sociala åtgärder. Det kan naturligtvis inte bli fråga om att överföra de svenska lösningarna, men det finns all anledning att vänta sig att svenska experter i samarbete med lokala skulle kunna ge ett väsentligt bidrag till utformningen av effektiva institutionella lösningar på olika samhällsproblem.

Införandet av modern teknik är ett annat viktigt men krävande område för bistånd. Det är lätt att överföra existerande teknik och dessutom mycket lösnande för dem som säljer den tekniska utrustningen. Det är mycket svårare, men potentiellt mycket nyttigare för u-länderna om den moderna tekniken kunde användas för att lösa deras speciella problem.

Till sist finns möjligheten att bistå grupper och institutioner som kommer i kläm i utvecklingsplanerna och nonchaleras av de stora givarna: institutioner som lånar till småföretag, småindustrier och jordbrukskooperativer och annan ekonomisk aktivitet i liten skala. Biståndet till sådana institutioner skapar inte några iögonenfallande fabriker eller dammanläggningar, som fyller givaren med stolthet, men det skapar arbete och inkomster — och det är ju det utveckling handlar om.

Översättning: Kerstin Lundgren

Referenser

- Arrow, K., [1962], "Economic Welfare and the Allocation of Resources for Invention" i *The Rate and Direction of Inventive Activity: Economic and Social Factors*, N. B. E. R., omtryckt i *Economics of Information and Knowledge*, [1971], utg D. M. Lamberton, Harmondsworth
- Baran, P. A., [1952], "On the Political Economy of Backwardness", *Manchester School*, årg 20
- Bessière, F., [1969], "The Concept of Separability and Optimization in Economic Organization", *European Economic Review*, årg 1, nr 2
- Bhagwati, J. och Desai, P., [1970], *India: Planning for Industrialization*
- Bhagwati, J. och Srinivasan, T. N., [1969], "Optimal Intervention to Achieve Non-Economic Objectives", *Review of Economic Studies*, årg 36
- Bowles, S., [1969], *Planning Educational Systems for Economic Growth*, Cambridge, Mass
- Chakravarty, S. och Bhagwati, J., [1969], "Contributions to Indian Economic Analysis: A Survey", *American Economic Review*, årg 59, nr 4, del 2
- Curle, A., [1966], *Planning for Education in Pakistan: A Personal Case Study*, Cambridge, Mass
- Demsetz, H., [1969], "Information and Efficiency: Another Viewpoint", *Journal of Law and Economics*, årg 12; omtryckt i *Economics of Information and Knowledge*, [1971], utg D. M. Lamberton, Harmondsworth
- Econometric Models for Medium Term Economic Plan 1964—68* [1965], Government of Japan, Economic Planning Agency
- Economic and Political Weekly*, [1968], årg 3, s 820. Artikel om 12th Report, Committee on Public Undertakings, Republic of India
- Études et Conjuncture* [1966 nr 12, dec], "Méthodes de programmation dans le Ve plan"
- Felix, D., [1968], "The Dilemma of Input Substitution — Argentina" i *Development Policy — Theory and Practice*, utg G. F. Papanek, Cambridge, Mass
- Friedlander, A. Fetter, [1965], *The Interstate Highway System*, Amsterdam
- Griffin, K., [1970], Anmälan av Maddison [1970], *Economic Journal*, årg 80, nr 320
- Grubel, H. G., [1966], "The Anatomy of Classical and Modern Infant Industry Arguments", *Weltwirtschaftliches Archiv*, årg 97, nr 2
- Harberger, A. C., [1954], "Monopoly and Resource Allocation", *American Economic Review*, årg 44, *Papers and Proceedings*, nr 2
- [u.å.], "Using the Resources at Hand More Effectively" sammandrag av en undersökning utförd av Centro de Investigaciones Economicas vid Chiles Kattolska Universitet, stencil
- Healey, D. T., [1972], "Development Policy: New Thinking About an Interpretation", *Journal of Economic Literature*, årg 10, nr 3; omtryckt i Stockholm, Institute for International Economic Studies, Reprint Series, nr 27
- Houthakker, H. S., [1965], "On Some Determinants of Saving in Developed and Underdeveloped Countries" i *Problems in Economic Development*, utg E. A. G. Robinson
- Islam, N., [1968], "Commodity Exports, Net Exchange Earnings and Investment Criteria", *Pakistan Development Review*, årg 8, nr 3
- Keesing, D. B., [1968], "Labor Skills and the Structure of Trade in Manufactures" i *The Open Economy*, utg P. B. Keenen och R. Lawrence
- Kindleberger, C. P., [1969], *American Business Abroad*, New Haven och London
- Kornai, J., [1969], "Multi-level Programming — A First Report on the Model and on the Experimental Computations", *European Economic Review*, årg 1, nr 1
- Kreuger, A. O., [1966], "Some Economic Costs of Exchange Control: The Turkish Case", *Journal of Political Economy*, årg 74, nr 5
- Lindbeck, A., [1973], *Swedish Economic Policy*, London
- Lewis, S. R. Jr och Guisinger, S. E., [1968], "Measuring Protection in a Developing Country: The Case of Pakistan", *Journal of Political Economy*, årg 76, nr 6
- Lewis, W. A., [1966], *Development Planning*, New York
- Little, I., Scitovsky, T., och Scott, M., [1970], *Industry and Trade in Some Developing Countries*, OECD, Paris
- Maddison, A., [1970], *Economic Progress and Policy in Developing Countries*, London
- Mahalanobis, P. C., [1955], "The Approach of Operational Research to Planning", *Sankhya*, årg 16
- A Manual for Programme and Performance Budgeting*, [1965], United Nations Department of Economic and Social Affairs, New York
- Myint, H., [1967], "Economic Theory and Development Policy", *Economica*, årg 34, nr 2
- Om utbygging av den økonomiske planlegging*, [1963], Stortingsproposition nr 1, tillegg nr 1 (1962—63), Oslo
- Papanek, G. F., [1967], *Pakistan's Development*, Cambridge, Mass
- Partners in Development*, [1969], Report of the Commission on International Development, FN
- Parvin, M., [1969], "Technological Adaptation and the Rate of Per Capita Income Growth", opublicerad doktorsavhandling, Columbia University
- Report of the Industrial Licensing Policy Inquiry Committee, Main Report* [1969], Government of India, Department of